

MỘT SỐ HOẠT ĐỘNG YÊU NƯỚC CỦA NGUYỄN ÁI QUỐC GIAI ĐOẠN 1919-1923 QUA HỒ SƠ MẬT THẨM PHÁP

NGUYỄN THỊ THU HÀNG

Khu di tích Chủ tịch Hồ Chí Minh tại Phủ Chủ tịch

Tóm tắt: Trong những năm 1919-1923, Nguyễn Ái Quốc đã có rất nhiều hoạt động cách mạng ở Pháp: tham gia Đại hội Đảng Xã hội Pháp, trở thành đảng viên Đảng Cộng sản Pháp, tham gia sáng lập Hội Liên hiệp thuộc địa,... Những hoạt động chính trị phong phú của Nguyễn Ái Quốc đã gây cảm tình sâu sắc với người Việt Nam yêu nước và bạn bè quốc tế nhưng đã làm đau đầu chính quyền thực dân Pháp. Từ cuối năm 1919, Bộ Thuộc địa Pháp bố trí một số mật thám theo dõi chặt chẽ mọi hoạt động của Nguyễn Ái Quốc và gửi báo cáo hàng ngày cho Sở Mật thám Paris.

Từ khóa: Nguyễn Ái Quốc ở Pháp; hoạt động yêu nước; hồ sơ mật của Pháp; 1919-1923

Về những tài liệu của mật thám Pháp báo cáo những hoạt động của Nguyễn Ái Quốc ở Pháp trong những năm 1919-1923, đã cung cấp cho các nhà nghiên cứu nhiều thông tin quan trọng về những người có liên quan, về thời gian, không gian, địa điểm diễn ra sự kiện; những nội dung liên quan đến Nguyễn Ái Quốc trong khoảng thời gian này. Qua đó, các nhà nghiên cứu thấy được những mối liên hệ giữa Nguyễn Ái Quốc với Việt kiều và bạn bè người nước ngoài cũng như những quan điểm chính trị của Người trong những năm 1919-1923. Sau đây là một số tư liệu chọn lọc về hoạt động của Nguyễn Ái Quốc ở Pháp trong những năm 1919-1923.

Năm 1919

Năm 1919, từ khi bản Yêu sách của nhân dân An Nam, ký tên Nguyễn Ái Quốc đưa ra trước dư luận, tên tuổi Nguyễn Ái Quốc trở thành đề tài tìm kiếm, lục lọi từ Bộ Thuộc địa tại Paris đến Văn phòng chính trị tại dinh Toàn quyền Đông Dương. Họ muốn biết Nguyễn Ái Quốc thực sự là ai nên đã cất cử nhiều mật thám tìm cách tiếp cận theo từng bước chân để nắm bắt mọi hành vi, hoạt động của Người. Dưới đây là những ghi chép, báo cáo của mật thám Pháp:

- Báo cáo từ ngày 18 đến ngày 28-11-1919 của Pie Ghétxơ, Tổng thanh tra kiểm soát người Đông Dương tại Pháp viết: “Chúng tôi biết ở tại Paris còn

một người miền Bắc An Nam tự nhận là Nguyễn Ái Quốc, ông ta giấu tung tích thật của mình một cách rất kỹ. Chính người này đã ký tên dưới bản đòi quyền tự trị... Tên tuổi Nguyễn Ái Quốc rất quen thuộc đối với một đám chiến binh tại ngũ. Chúng tôi đã biết ý tưởng của người thanh niên yêu nước này, ông ta đã trình bày một cách chẳng sợ hãi gì về việc ông và các bạn trong nhóm ở tại Pháp với mục đích tố cáo những hà lạm của chính quyền Pháp tại Đông Dương. Đồng thời nhờ vài sự liên lạc với các dân biểu để mong họ vận động báo chí tại châu Âu và châu Á để đòi quyền tự trị cho An Nam”¹.

- Mật báo của Giăng đề ngày 10-12-1919 viết: “Ông ta dành cả ngày để học hỏi, đọc tất cả những sách bằng tiếng Pháp hay tiếng nước ngoài đề cập đến Đông Dương. Mục đích duy nhất mà ông ta muốn ở lại Pháp là để có thể bênh vực về quyền lợi của Đông Dương một cách tự do”².

- Thư của Pie Ghétxđơ, Tổng thanh tra kiểm soát người Đông Dương tại Pháp gửi Bộ trưởng Bộ Thuộc địa cho biết: ngày 22-12-1919, Nguyễn Ái Quốc dự cuộc mít tinh do Công đoàn C.G.T tổ chức và phân phát tại đây một số bản Yêu sách của nhân dân An Nam³.

- Mật báo của Êđua, lưu tại Trung tâm Lưu trữ hải ngoại tại Aix en Provence, hồ sơ SPCE/364 cho biết: Nguyễn Ái Quốc nói chuyện với Êđua về ý muốn lập Hội tương tế Đông Dương gồm những người dân Đông Dương đã ở ít lâu trên đất Pháp nhằm gìn giữ và phát triển những ý kiến tốt và những kiến thức đã thu lượm được tại Pháp. Khi Êđua nêu vấn đề anh ta làm việc trong cơ quan nhà nước, nếu tham gia phải được cấp trên cho phép, Nguyễn Ái Quốc nói: “Dù sao thì tôi tin là Chính phủ không có lý do nào để không cho phép lập một hội không có mục đích chính trị nào cả. Nếu anh chịu lo thì chắc chắn Nhà nước sẽ cho phép”⁴. Khi nói đến vấn đề tư pháp, Nguyễn Ái Quốc đã kích mạnh mẽ việc lập tòa đại hình ở Bắc Kỳ.

Năm 1920

Bộ Thuộc địa Pháp cho người trà trộn, rải rác khắp nơi để theo dõi, thu thập, do đó mọi hoạt động yêu nước của Nguyễn Ái Quốc đã bị mật thám Pháp ghi chép tỉ mỉ, gần như hàng ngày.

- Bộ Thuộc địa ra lệnh điều tra và Đông Dương cho biết Nguyễn Ái Quốc tức Nguyễn Tất Thành, người có mặt trong vụ chống thuế ở miền Trung năm 1908, đã ở Anh trước khi đến Pháp.

- Mật báo ngày 4-1-1920, đã cung cấp thông tin cuộc trao đổi giữa mật thám Giăng và Nguyễn Ái Quốc khi xem triển lãm Hàng không: “Ông Quốc than phiền về việc các nước vẫn không biết đến Đông Dương. Ông có nói chuyện với những chính khách quốc tế, những người này không biết Đông Dương là có thật. Họ chưa bao giờ nghe đến và họ tưởng Đông Dương là một tỉnh biên giới nằm giữa hai nước Ấn Độ và Trung Quốc. Ý ông Quốc là phải nói to lên cho mọi người biết đến Đông Dương. Ông nói tiếp: Anh xem, sở dĩ các nước đều biết Triều Tiên vì những người nước này đã nói to lên cho mọi người biết đến. Ông Quốc yêu cầu các đảng viên Đảng Xã hội Pháp tuyên truyền hô hào thật nhiều, để cho ai nấy đều rõ những gì đã xảy ra ở Đông Dương”⁵.

- Báo cáo ngày 16-1-1920 của mật thám Giăng viết về việc Nguyễn Ái Quốc làm diễn giả trong các buổi hội họp nhằm thông tin rộng rãi đến dư luận Pháp và thế giới vấn đề thuộc địa Đông Dương làm than, rên xiết dưới sự cai trị của một chính thể tàn bạo: “Phó quản Lâm đã hỏi Quốc về buổi nói chuyện, Quốc trả lời thành công rất nhiều. Quốc đã nói về đề tài lịch sử và địa dư tổng quát Trung Quốc, Nhật và Triều Tiên đến Đông Dương... Cuối cùng Quốc đã đề cập sự đòi tự quyết của Đông Dương. Số thính giả đến dự có 70 người và đã vỗ tay hoan nghênh nhiệt liệt”⁶.

- Báo cáo ngày 19-1-1920, mật thám Giăng viết: Nguyễn Ái Quốc đang viết cuốn sách về

Đông Dương dự định đặt tên là “Những người bị áp bức” nhưng chưa biết lúc nào viết xong vì theo Nguyễn Ái Quốc chia sẻ: “Tôi rất cần nhiều tài liệu. Tôi không muốn tự mình viết lấy vì như thế không có giá trị trung thực. Tôi sẽ dùng những đoạn văn trong số sách đã viết về thực dân Pháp. Tôi sẽ cố gắng làm cho đậm nét những đoạn ấy”⁷. Trả lời câu hỏi làm gì để xuất bản và việc này cần có nhiều tiền, Nguyễn Ái Quốc cho biết: “Tôi sẽ làm giản dị thôi. Khi nào tôi hoàn thành xong cuốn sách ấy, tôi sẽ đem bản thảo đến mọi đảng viên Xã hội hay bất cứ ai khác. Sau khi biết giá tiền để in, tôi sẽ bán thân tôi cho họ như một người đầy tớ. Chẳng lẽ tôi không biết đánh giày hay dọn bàn sao”⁸.

- Mật báo ngày 21-1-1920 của Giảng báo cáo tiếp về cuốn sách đòi độc lập cho Đông Dương, Nguyễn Ái Quốc tiếp tục khẳng định dựa vào sức mình là chính và bày tỏ băn khoăn về việc đưa sách về trong nước: “Tôn chỉ của tôi là “tự tin vào mình”. Có hội thì cũng hay đấy nhưng mỗi người một ý, ai cũng hứa hẹn nhưng rồi cuối cùng lại rút lui. Không, tôi chỉ tin vào tôi thôi. Một khi quyển sách viết xong, tôi sẽ làm bất cứ việc gì để lấy tiền in cho được, đây là chương trình của tôi trong lúc này. Có một điều làm tôi luôn luôn tự hỏi, là làm thế nào đưa sách ấy về được trong nước”⁹. Với thái độ can đảm, quyết tâm đánh thức dư luận quốc tế về Đông Dương, Nguyễn Ái Quốc không hề lo sợ các nhà xuất bản không cho trích những đoạn trong sách của họ, thậm chí có thể còn bị khởi kiện. Nguyễn Ái Quốc nói: “Tôi có gì để họ kiện tôi? Tôi sẽ đi từ tòa án này đến tòa án khác để khiêu nại, có lẽ đây là một dịp may để làm quảng cáo và tuyên truyền trước các ông tòa và công chúng của tòa án”¹⁰.

- Mật báo ngày 30-1-1920 cho biết: “Văn phòng thông tin của Cộng hòa Triều Tiên đã đề cho Nguyễn Ái Quốc sử dụng tất cả những tài liệu, thông tin, tạp chí...”¹¹.

Những hoạt động này làm chính quyền Pháp lo lắng bởi Nguyễn Ái Quốc “đã xen vào đời sống chính trị, đã phát biểu trong nhiều buổi hội họp của những người cách mạng và chúng ta chẳng biết được gì về người mà chúng ta đang tìm”¹². Để tìm ra tên tuổi thật trong giấy căn cước, rất nhiều chỉ điểm người Việt và thanh tra mật thám vẫn tiếp tục làm việc, trao đổi thư từ với Đông Dương.

- Tài liệu ngày 12-10-1920 của Pie Ghétxđơ tại Paris viết: “Gửi ông Bộ trưởng. Trong bức điện số 20, đề ngày 4-10 vừa qua, Toàn quyền Đông Dương đã yêu cầu dùng những biện pháp chính xác nhất để tìm hiểu việc giả danh Nguyễn Ái Quốc cùng những gì liên quan đến người này”¹³.

Năm 1921

- Giữa tháng 1-1921, Nguyễn Ái Quốc phải nằm viện mổ áp-xe ở vai, mật thám Pháp lần mò đến tận bệnh viện, tìm cách dò la tin tức. Giả mạo người vào thăm, mật thám Pháp hỏi Nguyễn Ái Quốc: “Tại sao ông lại thích làm chính trị? Ông không sợ bị theo dõi, ông không sợ người ta có thể làm hại ông?”. Nguyễn Ái Quốc nói: “Chẳng hề chi. Tôi thích làm chính trị thì tôi chẳng sợ chết cũng chẳng sợ tù đày. Trong đời này, chúng ta chỉ chết một lần, tại sao lại sợ?... Tôi biết là dù thế nào, hiện giờ có một tổ chức gián điệp đang theo dõi tôi ráo riết, họ đã kiểm duyệt tất cả thư từ của tôi. Nhưng họ làm gì để chống đối tôi chứ? Tôi có rất nhiều bằng chứng khi tôi viết về một vấn đề gì. Nếu tôi ở bên Đông Dương thì họ đã bỏ tù tôi, hoặc cắt đầu tôi rồi... Vừa qua tôi đã dự Đại hội Tua, tôi đã nói đến tổ chức gián điệp ấy trong một buổi diễn thuyết như sau: Tôi biết là có nhiều người đã vội vàng mách lại với chính quyền những điều tôi nói nhưng tôi thách họ và cả chính quyền nữa có thể cải chính những điều ấy”¹⁴. Trong câu chuyện, Nguyễn Ái Quốc có ý định thành lập một tổ chức, dưới hình thức một hội thân hữu để tất cả những người Đông Dương tại Pháp được gặp gỡ

n nhau, học hỏi về chính trị. Không cần đông lắm, để thành một lực lượng mạnh mẽ, điều cần thiết là phải đồng ý với nhau về quan điểm và có tinh thần yêu nước. “Một khi hội đã thành lập, nếu có điều gì xảy đến với tôi thì một người khác trong nhóm có thể thay tôi mà tiếp tục công việc”¹⁵.

- Mật báo ngày 25-3-1921, của thanh tra cho biết Nguyễn Ái Quốc “vừa ra khỏi nhà thương là đến ngay trụ sở báo *Le Liberaire* để lấy báo gửi đi cho đồng bào”¹⁶.

- Báo cáo của mật thám Đovedơ cho biết: ngày 29-5-1921, Nguyễn Ái Quốc tham gia cuộc biểu tình do Đảng Xã hội tổ chức tại nghĩa trang Perolasedơ. Trong khi biểu tình, Nguyễn Ái Quốc có xô xát với cảnh sát và bị đàn áp, Nguyễn Ái Quốc chạy thoát¹⁷.

- Tháng 7-2021, Hội Liên hiệp thuộc địa được thành lập. Nguyễn Ái Quốc tham gia Ban chấp hành. Ngày 16-10-1921, trong cuộc họp thường kỳ của Hội Liên hiệp thuộc địa, Nguyễn Ái Quốc đã lên án chính sách cai trị của Pháp ở thuộc địa, vạch ra một bản án thực sự đối với bọn quan lại thực dân. Theo báo cáo của Bộ Thuộc địa Pháp, lời lẽ của Nguyễn Ái Quốc đã “kết án và chỉ trích thực dân một cách dữ dội”¹⁸.

- Hồ sơ của Sở Mật thám Pháp, số 270, Paris, tháng 11-1921 cho biết: ngày 15-11-1921, Nguyễn Ái Quốc gửi thư cho Hội liên minh nhân quyền Pháp nêu bảy yêu cầu cấp thiết với nhân dân Việt Nam hiện nay là: ân xá chính trị phạm, cải cách pháp luật, tự do báo chí và tự do ngôn luận, tự do lập hội và hội họp, tự do xuất dương và du lịch ở nước ngoài... Người đề nghị Hội tích cực can thiệp, đòi Chính phủ Pháp phải thực hiện những yêu sách tối thiểu và cấp thiết nói trên đối với nhân dân Việt Nam¹⁹.

Năm 1922

- Mật báo của Ghétxđơ cho biết: ngày 16-2-1922, Nguyễn Ái Quốc nhận thư mời của

Môngnécvin - Thư ký hội liên hiệp thuộc địa đến họp tại số 28, đại lộ Ácgo vào ngày 19-2-1922. Tại cuộc họp này đã quyết định sự ra đời của tờ báo *Le Paria*²⁰.

- Mật báo ngày 16-5-1922 của Ghétxđơ cho biết: mặc dù bị chủ hiệu ảnh cấm một cách quyết liệt “Nguyễn vẫn đi dự buổi biểu tình ngày 1/5 vừa qua. Vì vậy Nguyễn Ái Quốc đã mất việc”²¹. Sau khi mất việc, Nguyễn Ái Quốc làm ảnh cho ông Lenê. Anh đề nghị làm công nhật và có thể nghỉ buổi chiều để làm việc riêng. Thấy Nguyễn Ái Quốc bị mật thám theo dõi, ông Lenê khuyên anh đi xin làm thẻ căn cước. Nguyễn Ái Quốc đã đến Sở Cảnh sát xin thẻ nhưng cảnh sát trả lời phải có giấy chứng minh thì mới được thẻ.

- Mật báo của mật thám cho biết: ngày 14-6-1922, Nguyễn Ái Quốc được chấp nhận vào Hội Tam điểm và dự nghi lễ chấp nhận tại trụ sở của Liên hội Quốc tế. Nguyễn Ái Quốc muốn tìm hiểu mặt tiền bộ của tổ chức này nhưng cuối tháng 12-1922 đã rút khỏi Hội²².

- Mật báo của Pie Ghétxđơ ngày 19-9-1922 viết: Nguyễn Ái Quốc “vẽ tranh trên quạt hoặc trên chụp đèn. Công việc này không kiếm chắt được là bao nên sinh sống kham khổ”²³.

- Mật báo ngày 17-10-1922 của Sở Trình báo và kiểm soát người Đông Dương cho biết: ngày 3-10-1922, Nguyễn Ái Quốc họp cùng Ban biên tập báo *Le Paria* tại trụ sở báo. Mọi người quyết định phải có người thường trực tại trụ sở để tiếp những đồng bào (người dân tộc thuộc địa) đến thăm hỏi. Trong những người cần có mặt ở các buổi ấy có Nguyễn Ái Quốc²⁴.

- Báo cáo ngày 5-12-1922 của mật thám Pháp cho biết: ngày 1-12-1922, trong cuộc họp của Ban Thư ký Hội Liên hiệp thuộc địa, Nguyễn Ái Quốc đã đề nghị nên có một tổ chức ở trong Hội để tìm công ăn việc làm cho những người dân thuộc địa đang sống trên đất Pháp²⁵.

Năm 1923

Trong những tháng đầu năm 1923, các báo cáo theo dõi vẫn tiếp tục được gửi về Toàn quyền Đông Dương, dưới tên Nguyễn Ái Quốc luôn có gạch dưới nổi bật. Những trang mật báo viết tay của mật thám ký tên Đêdirê đã ghi chú tỉ mỉ về ngày giờ, địa điểm, Nguyễn Ái Quốc gặp ai, thời gian bao lâu, đôi lúc cả nội dung câu chuyện, những tờ báo Nguyễn Ái Quốc đã đọc, địa chỉ báo gửi từ đâu tới...

- Báo cáo của mật thám Đêdirê cho biết: ngày 14-3-1923, Nguyễn Ái Quốc từ già người giữ nhà ở số 9 ngõ Côngpoanh và chuyển đến trụ sở Hội Liên hiệp thuộc địa, đồ đạc mang theo chỉ có một chiếc giường xếp.

- Mật báo của Đơ Viliê cho biết: ngày 4-4-1923, tại cuộc họp ở trụ sở Hội Liên hiệp thuộc địa, Nguyễn Ái Quốc đã trình bày về tình hình tài chính của tờ *Le Paria* bị hụt mất 1.500 francs, một phần trong số tiền ấy cần phải trả nhà in. Nguyễn Ái Quốc nêu ý kiến tờ báo phải sống bằng bất cứ giá nào vì nếu tờ báo chết trong lúc này thì sẽ làm thiệt hại to lớn đến công tác tuyên truyền mà hơn lúc nào hết đang cần để nhân dân vô sản thế giới chống bọn đi bóc lột. Thiếu tiền, nhà in từ chối sắp chữ nên tờ *Le Paria* ra số đầu tháng 4 bị chậm. Nguyễn Ái Quốc đã đôn đốc mọi người và yêu cầu mỗi đồng chí cho vay trước một số tiền, góp gió thành bão để số báo tiếp tục ra mắt bạn đọc. Cũng theo Viliê ghi lại, Nguyễn Ái Quốc đề nghị tổ chức một buổi quảng cáo, trong đó có diễn thuyết, âm nhạc để thu hút thật đông đảo mọi người, quảng cáo cho tờ *Le Paria*, kiếm tiền để tờ báo tiếp tục tồn tại. Ý kiến này được Ban Chấp hành Hội Liên hiệp thuộc địa tán thành và dự định tổ chức vào đầu tháng 5 khi trời bắt đầu nắng đẹp²⁶.

- Báo cáo của mật thám Đêdirê cho biết: Đầu tháng 6-1923, Nguyễn Ái Quốc báo cho một vài người bạn rằng sẽ cùng hội viên câu lạc bộ Phôbua

đi du lịch chừng 8 ngày ở vùng Xavoa, phía Nam nước Pháp²⁷.

Mặc dù theo dõi ngày đêm nhưng mật thám Pháp lại không hề biết Nguyễn Ái Quốc đã viết thư từ biệt các bạn cùng hoạt động để bí mật rời Pari đi Liên Xô, đất nước mà anh mơ ước được đặt chân tới.

- Mật báo ngày 15-6-1923 viết: “Tên phiến loạn Nguyễn Ái Quốc đã định rời Paris để đi lên vùng cao nguyên Xavoa - Nguyễn đã đi sớm hơn dự định. Lúc đi không thấy đem hành lý gì. Từ hôm đó đến nay không thấy Nguyễn đâu cả”²⁸.

- Báo cáo đề ngày 30-8-1923 viết: “Ngay từ bây giờ, tôi yêu cầu Sở Công an tìm theo dấu chân Nguyễn Ái Quốc”²⁹.

- Báo cáo ngày 19-9-1923 gửi Toàn quyền Đông Dương viết: “Vấn đề Nguyễn Ái Quốc đã trở nên vô cùng bận trí. Nguyễn đã mất tích từ mấy tuần liền. Khi ra đi, ông ta nói sẽ ở nghỉ tại Xavoa mấy hôm thôi nhưng tôi không thấy trở lại”³⁰.

- Điện tín đề ngày 11-10-1923 của Tổng trưởng Bộ Thuộc địa gửi Toàn quyền Đông Dương viết: “Về vết chân Nguyễn Ái Quốc đã báo trong những báo cáo cuối cùng vừa qua... Nguyễn Ái Quốc hiện đang ở Moscow”³¹.

1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 21, 23, 26, 28, 29, 30, 31. Theo: Thu Trang: *Nguyễn Ái Quốc tại Paris 1917-1923*, Nxb Thông tin lý luận, H, 1989, tr. 32, 78, 93-94, 96, 93, 93, 101, 101, 86, 120, 119, 147, 147, 154, 174, 193, 211, 241-242, 249-250, 251, 252, 252

3, 4, 17, 19, 20, 22, 24, 25, 27. Theo: *Hồ Chí Minh Biên niên tiểu sử*, Nxb CTQG-ST, H, 2016, T.1 (1890-1929), tr. 63, 64, 98, 111-112, 111-112, 133, 148, 151, 176.